

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Куницький Микола Прокопович
Чорнобай Олександр Володимирович

Теоретичні підходи до демократії у сучасному контексті: порівняльна перспектива

УДК 323.22
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-5-1>

Куницький Микола Прокопович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософських
і політичних наук
Черкаського державного
технологічного університету
бул. Шевченка, 460, Черкаси, Україна
ORCID: 0000-0003-0715-649X

Чорнобай Олександр Володимирович
старший судовий експерт сектору
досліджень зброї
Черкаського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
вул. Пастерівська, 104,
Черкаси, Україна
ORCID: 0009-0005-2190-7335

Політична модернізація, тобто якісне оновлення політичних структур, відносин, інститутів, практик – це процес, що забезпечує поступальний розвиток, який є особливо важливим для суспільств перехідного типу. В ідеальному варіанті вона вплетена в саму матерію політичної демократизації. У цьому випадку політичні інститути, політична діяльність та відносини, весь політичний процес на основі демократичних цінностей отримують орієнтацію на виявлення та своєчасне вирішення протиріч, на пошук сил і засобів, що забезпечують впровадження інновацій, які відповідають назрілим потребам життя суспільства. Існує досвід політичної модернізації в розвинених країнах, який в якості концептуальної моделі намагаються застосувати в себе інші сучасні держави, в тому числі й Україна.

В статті охарактеризовано закономірності еволюції сучасних теорій демократії, запропонований їх порівняльний аналіз. В сучасних теоріях демократії відмічаються як недоліки, так і значні плюси, які при їх врахуванні на практиці дозволяють просуватися вперед в демократичному розвитку. Демократичний розвиток – процес нелінійний та неоднозначний. Трансформація політичних інститутів демократії може йти як у бік формування нової якості зв'язків, що забезпечують дедалі більший розвиток «демократії участі», так і у бік відходу від норм демократії. Еволюція сучасних теорій демократії пов'язана з розумінням взаємозв'язку між ускладненням політичного простору, можливістю появи сучасних інституцій з нейтралізації «нових» викликів та загроз для мінімізації їх негативних наслідків і зростанням обсягу/розуміння прав і свобод, що в одних країнах веде до ситуації дедемократизації. А в низці інших країн до трансформації сучасного суспільства на суспільство «пост-демократії».

Важливо зазначити, що правильно налаштовані демократичні процеси можуть сприяти більш стабільному, справедливому та мирному вирішенню проблем в країні, зокрема в умовах сьогодення в Україні.

Ключові слова: демократія, влада народу, концепція демократії, пост демократія, політика.

Вступ. Закономірності еволюції демократії мають важливу роль для сучасного суспільства і політичного устрою. Розуміння того, як демократія розвивалася впродовж історії, допомагає нам більше цінувати і розуміти принципи та цінності, на яких базується сучасна демократія. Ми можемо навчитися наслідувати успішні аспекти минулих демократичних режимів та уникати помилок. Зрозуміння еволюції демократії допомагає адаптувати демократичні інституції і процеси до сучасних потреб та загроз. Знання історії демократії допомагають та сприяють активній участі громадян у демократичних процесах і захисту демократії від антидемократичних тенденцій. Зрозуміння еволюції демократії також є важливим для міжнародних відносин і співпраці між країнами, оскільки демократичні принципи і цінності впливають на міжнародні стосунки та співпрацю.

Загалом, розуміння еволюції демократії є ключовим для збереження і покращення демократичних інституцій і процесів у сучасному світі, а також для відповіді на складні виклики, які виникають в сучасному суспільстві.

Мета та завдання. Дослідити та розкрити основні поняття та принципи, які лежать в основі

різних теоретичних підходів до демократії, і на їх порівняння. Це допоможе уточнити різноманітність інтерпретацій демократії.

Методи дослідження. В ході наукового пошуку для формування загальної концепції викладення матеріалу та підготовки висновків поданої роботи були використані загальнологічні методи: аналіз літератури, компаративний аналіз, соціалогічні дослідження, історичний аналіз.

Результати. Формування ідей демократії у її сучасному розумінні почалося під впливом ідей епохи Відродження та Реформації, буржуазних революцій та становлення капіталізму XVII–XIX ст. Класична доктрина демократії формувалася за умов руйнації станового розподілу нашого суспільства та появи юридично вільного громадянина, вона відображувала пошук форм народного волевиявлення, гармонійних відносин громадян і держави.

Так, згідно з концепцією Ж.-Ж. Руссо, у якій проблема демократії займає центральне місце, суверенітет народу може бути реалізований лише самим народом [3]. Тільки сам народ на загальних зборах вирішує усі питання. Лише завдяки безпосередній участі у прийнятті рішень громадянин

не відокремлюється від держави та виступає її частиною. Власне, передача суверенітету народу означає відчуження всіх прав людини на користь громади. Однак Руссо вірив, що, відчужуючи від себе всі права, людина отримує набагато більше, оскільки розвивається і духовно підноситься. Він також вважав, що уряд може привести людину до справжньої свободи. Для свого часу подібні постулати класичної теорії були утопією, оскільки безпосередня демократія навіть технічно була обмежена у застосуванні в масштабах держав. Досвід історії показав, що спроби ошчасливити когось насильно ведуть до деспотизму. Разом з тим, для сучасного та майбутнього розвитку демократії низка аспектів із зазначених роздумів має значущість.

Ближче до реалій знаходився Дж. Локк, який попереджав, що абсолютна деспотична влада загрожує безпеці та життю людини. Це виявилось справедливим не тільки відносно абсолютної монархії, а й відносно диктаторських і авторитарних режимів наступних епох.

Становлення ідеї демократії найтіснішим чином було пов'язано з формуванням ідеї прав людини, яка розвивалася за умов боротьби з феодалними, а потім вже й капіталістичними порядками. Своє оформлення ця ідея одержала у XVII–XVIII ст. у працях видатних мислителів лібералізму та Просвітництва. Вони обґрунтували розуміння прав людини на життя, свободу та власність, на опір гнобленню (а також деяких інших) як природних, невід'ємних (невідчужуваних) фундаментальних прав та як основи норм взаємовідносин між громадянами та владою.

Закономірно, що класична теорія демократії доповнюється обґрунтуванням системи представництва народу, за якої влада реально здійснюється тими, кому громадянами це довірено – тобто делеговано. На цій основі сформувалася концепція представницької демократії – такої форми народовладдя, за якої громадяни беруть участь у прийнятті рішень опосередковано, обираючи до органів влади своїх представників, покликаних висловлювати їхні інтереси та враховувати політичні уподобання.

Результатом поширення та прийняття ідеології представницької, демократії, як єдино розумної, стало вироблення критеріїв вільних виборів. Парламентаризм, наявність партій, що змагаються, свобода проведення виборчих кампаній, загальне виборче право, таємне голосування, рівність виборців і чесний підрахунок голосів стали організаційним кістяком сучасної західної демократії.

Велике значення в розвитку ідей демократії має ідеологія лібералізму, яка формувалася за умов боротьби нового класу власників з абсолютистськими порядками. Лібералізм вперше розмежував автономні сфери держави та громадянського суспільства; вказав на необхідність обмеження

конституційно та інституційно сфери дії та повноважень держави у її взаємодії з особистістю, наділивши її фундаментальними, невід'ємними правами та затвердивши в якості головного елементу політичної системи; захистив автономію та права меншості по відношенню до більшості; проголосив політичну рівність усіх громадян.

Водночас зауважимо, що ідеї та практика лібералізму тривалий час не співпадали з демократією як теорією та рухом. Ідеологи раннього лібералізму – Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є та інші – були стурбовані не забезпеченням всіх громадян рівними політичними правами, а прагненням захистити клас нових власників, а часто і аристократію, від свавілля монарха.

Під ліберальною демократією розуміється така модель народовладдя, в якій особистість виділяється з суспільства та держави, а основна увага звернена на створення інституційних та інших гарантій для індивідуальної свободи, що запобігають будь-якому придушенню особистості владою [3]. При цьому вона зовсім не була досконалою спочатку, а поступово коректувалася та розвивалася.

Практика показала, що потреби економічного та соціального розвитку спонукають до розширення державного регулювання. Сильна демократична держава неспроможна обмежуватися роллю «нічного сторожа» і має активно регулювати економічні та соціальні процеси, вирішувати соціальні конфлікти.

Деякі недоліки ліберальної теорії компенсує плебісцитарна теорія демократії. Вона розвиває ідею Руссо про те, що кожен громадянин повинен мати реальну можливість щонайменше схвалювати або відторгати закони, що впливають на його життя. Батьком-засновником цієї теорії по праву є М. Вебер, але формування моделі йшло під впливом теорії конкурентної елітистської демократії (Д. Дьюї, Г. Моска, В. Парето) та конкурентної демократії Й. Шумпетера [4].

Відповідно до плебісцитарної теорії демократії в сучасних державах з великою чисельністю населення і величезними в порівнянні з давньогрецькими полісами територіями антична модель народовладдя не може бути реалізована. Проте існують форми, які дозволяють усім громадянам висловити своє ставлення до найважливіших питань соціально-економічного та політичного розвитку держави. До таких форм належать референдуми, всенародні опитування тощо. Референдум і громадянську ініціативу, що збереглися в конституціях деяких країн (наприклад, у Швейцарії), які реалізуються практично, можна розглядати як елементи прямої демократії, успадковані представницькою демократією від минулого. Виходить, що плебісцитарна демократія – це форма народовладдя, за якої можливості політичного впливу

громадян обмежені порівняно з прямою демократією, проте ширші порівняно з типовою представницькою. Їм надається право за допомогою голосування схвалити чи відкинути той чи інший проект закону чи іншого рішення, який зазвичай готується урядом, партією чи ініціативною групою.

Певним різновидом плебісцитарної теорії демократії є плебісцитарна мандатна теорія партійної демократії. Ця теорія намагається зробити свій внесок у вирішення одного з кардинальних питань сучасної демократії – питання про масштаби політичної участі, форми впливу громадян на владу. Вона наголошує на ідеї, що через розробку різних партійних програм громадяни отримують можливість за допомогою виборів безпосередньо впливати на зміст державної політики. Програми складаються так, що являють собою отримані від громадян свого роду мандати, накази, які мають виконувати і депутати, і уряд. Пов'язаність депутатів не тільки партійними програмами, а й партійними структурами робить їх прямими виразниками волі виборців. Тим самим можна досягти ідентичності народу (виборців) та влади (уряду).

Однак, на думку критиків, ця теорія демократії є дуже недосконалою, оскільки багато в чому розходиться з історичною та сучасною реальністю.

Країни, які перебувають сьогодні у перехідному демократичному стані, орієнтуються на концепції та досвід сучасної демократії Заходу. Сучасна західна демократія виросла з ліберальної політичної системи і звідси успадковує її основні принципи: конституціоналізм, поділ влади та інше, а також такі цінності, як індивідуальна свобода, права людини тощо. Назви цієї моделі різні, але найчастіше її називають плюралістичною, оскільки вона базується на визнанні різноманітності форм та видів суспільних інтересів (економічних, соціальних, культурних, релігійних, групових, територіальних та ін.), а також організаційних форм їх вираження (політичних партій, асоціацій та об'єднань, громадських рухів).

Маючи принципову спорідненість із ліберальною демократією, сучасна плюралістична демократія істотно відрізняється від неї. Її головна відмінність полягає в тому, що вона будується на синтезі різних ідей, концепцій та форм організації, а це вже інший рівень розвиненості і теорії, і практики.

Плюралістична демократія – це така модель демократії, яка виходить із того, що не особистість, не народ, а група є головною рушійною силою політики у сучасному демократичному суспільстві. Передбачається, що призначення демократії – стимулювати плюралізм, різноманіття у суспільстві, надаючи можливість громадянам об'єднуватися, відкрито висловлювати свої інтереси, досягаючи шляхом компромісів їхнього балансу та висловлюючи його у політичних рішеннях. Плюралістична демократія займає якби проміжне становище між

індивідуалістичною (ліберальною) та колективістською моделлю народовладдя.

Найбільш видатними представниками плюралістичної концепції демократії є Г. Ласкі, Д. Трумен, Р. Даль [6; 11].

Плюралістична концепція досить реалістична, надаючи провідну роль групі і показуючи, що індивід без групи – нежива абстракція. Саме у групі (сімейній, професійній, етнічній, релігійній, регіональній, демографічній тощо), а також у міжгрупових відносинах формується особистість, визначаються її інтереси, ціннісні орієнтири та мотиви політичної діяльності.

Основні риси плюралістичної демократії, на думку вчених, полягають у наступному:

1) заінтересована група (група специфічних інтересів) є центральним елементом демократичної політичної системи;

2) загальна воля, формується як результат конфліктної взаємодії різних груп та їх компромісів;

3) суперництво та баланс групових інтересів є соціальною основою демократичної влади, її динаміки;

4) стримування і противаги поширюються не тільки на інституційну сферу (як і в ліберальній концепції демократії), а й на соціальну сферу, де ними одне одному є групи-суперники;

5) «розумний егоїзм» індивідів та особливо груп є генератором політики;

6) держава не «нічний сторож» (як у лібералів), а орган, який відповідає за нормальне функціонування всіх секторів суспільної системи та підтримує у суспільстві соціальну справедливість;

7) дифузія, розпилення влади між різними політичними інституціями;

8) наявність у суспільстві консенсусу у сфері системи цінностей, що передбачає визнання та повагу всіма учасниками політичного процесу основ існуючого державного устрою;

9) демократична організація самих базисних груп як умова адекватного представництва інтересів складових їх громадян.

Така модель багато в чому відповідає завданням розвитку демократичного процесу на всіх «поверхнях» та в усіх структурах суспільства. Теорія плюралістичної демократії знайшла визнання та застосування в більшості розвинених країн, проте вона не вільна від критики, що підкреслює властиві їй недоліки. До них відносяться, наприклад, такі:

- далеко не всі члени суспільства представлені у різних оформлених групах інтересів, тому через такі групи лише незначна частина суспільства (реально, як показують дослідження, не більше однієї третини дорослого населення) може брати участь в ухваленні та здійсненні політичних рішень;

- вплив окремих груп різний: одні з них мають потужні ресурси впливу (гроші, знання, авторитет,

доступ до ЗМІ та інше), інші таких важелів практично позбавлені (інваліди, пенсіонери, некваліфіковані наймані працівники).

- соціальна нерівність призводить до того, що не всі групи однаково здатні артикулювати свої інтереси.

Незважаючи на зазначені недоліки, практика політичного розвитку сучасних розвинених країн Заходу свідчить про те, що до кінця ХХ ст. вони зуміли значно просунутися вперед на шляху вирівнювання життєвих шансів, згладжування соціальних конфліктів та надання більшості громадян можливостей для політичної участі та захисту своїх інтересів.

Модель плюралістичної демократії, акцентуючи увагу переважно на складному груповому складі народу як суб'єкта влади, не може відобразити всі аспекти сучасних демократій. Її доповнює низка інших концепцій. Так, теоріями, які концентрують увагу на самому процесі здійснення влади, є репрезентативна (представницька) та партиципаторна (політичної участі) концепції демократії.

Концепція репрезентативної демократії виходить із необхідності компетентного та відповідального перед народом представницького правління. Наприклад, німецький вчений Ральф Дарендорф зазначає, що всупереч буквальному значенню слова, «демократія – не правління народу, такого на світі просто не буває. Демократія – це уряд, який обирається народом, а якщо необхідно, то народом і зміщується; крім того, демократія – це уряд зі своїм власним курсом» [11]. Важко обійти той факт що, що у цій моделі фактично затверджується принцип обмеження безпосередньої участі мас в управлінні.

Концепція партиципаторної демократії (від «participate» – брати участь), визнає необхідність участі широких верств населення не тільки у виборах своїх представників і навіть не тільки у прийнятті рішень на референдумах, зборах тощо, а й безпосередньо у політичному демократичному процесі – підготовці, прийнятті та здійсненні рішень, а також контролі за їх виконанням.

Ця теорія, з чим слід повністю погодитися, виходить із трактування демократії як універсального принципу організації всіх галузей життя. Демократія має бути скрізь – у сім'ї, школі, в університетах, на виробництві, у партіях, державі тощо. Тобто в суспільстві не існує таких областей, що знаходяться поза демократичною організацією та не допускають демократичної участі. Щоправда, слід визнати, що якщо сприймати ці принципи як політизацію суспільства, то можливі серйозні викривлення.

Головними цілями партиципації (участі), з погляду прихильників аналізованої моделі, є всебічна демократизація суспільства, соціальна емансипація та громадська самореалізація осо-

бистості. Заходами щодо максимального розширення участі громадян у прийнятті та реалізації рішень на всіх щаблях влади та у всіх сферах життєдіяльності людини досягаються максимальний облік у політиці різних інтересів, легітимація влади, а також подолання політичного відчуження громадян. Участь багатьох і багатьох громадян в управлінні збільшує інтелектуальний потенціал для прийняття оптимальних та збалансованих рішень, підвищує ймовірність їхнього подальшого виконання, отже забезпечує зростання ступеня стабільності політичної системи та ефективності політичного управління.

Як зазначають аналітики, у дослідженнях Д. Лернера та С. Ліпсета представлена ще одна, політико-модернізаційна модель демократії. Демократія в цій моделі виступає, перш за все, результатом розвитку низки соціальних та економічних умов (урбанізація, індустріалізація, освіта, комунікація), які призводять до формування певної диференціації суспільства та активності різних груп інтересів та еліт у сфері боротьби за державну владу [9].

Істотним доповненням сучасних концептуальних підходів виступила теорія розподілу владних ресурсів та моделі процесу демократизації Т. Ванханена, в якій обґрунтовано, що демократія залежить не так від наявності різних (економічних та інших) ресурсів, як від рівня рівномірності їх розподілу в суспільстві.

Разом з тим слід вказати на те, що все ж таки формування у світі демократичних держав – це процес нелінійний. Наприклад, С. Хантінгтон виділяє періоди у світовій історії, пов'язані з розвитком демократичних процесів («хвилі демократизації»), та своєрідні демократичні «відкати» [8]. Перший підйом такої «хвилі» датується ним 1828–1926 рр., перший спад – 1922–1942 рр., другий підйом – 1943–1962 рр., другий спад – 1958–1975 рр., початок третього підйому датується 1974 роком. Деякі автори, наприклад Р. Дікс, вказують на інші дати розвитку хвиль демократизації, ніж С. Хантінгтон [7]. Найчастіше події кінця 1989 – початку 1991 рр. у Східній Європі та інших регіонах виділяють в окрему «хвилю» демократизації, як це робить, наприклад Ф. Шміттер [10]. Так чи інакше в результаті хвилеподібних процесів до кінця другого тисячоліття ареал поширення демократії та демократизації, що здійснюється, охоплює багато країн як північної, так і південної півкулі.

Аналізуючи процеси демократизації, дослідники прагнуть виділити умови, необхідні для породження даного феномена як політичного процесу. Важливі умови, які визначив Д. Растроу [2], – національна ідентичність і державна єдність, що сформувалися. Ця умова потрібна, щоб у суспільстві не відбулося розколу. До економічних та соціальних передумов демократизації відносять такі:

просунути індустріалізацію, поширену урбанізацію, високу грамотність, певний рівень добробуту, достатній розвиток засобів масової інформації та комунікації. Однак успішний економічний та соціальний розвиток є лише передумовою, а не прямою гарантією демократії чи демократизації. Наприклад, ключовим для процесу демократизації є не рівень добробуту сам по собі, а можливість формування середнього класу як основна база соціальної підтримки демократії.

До інших передумов демократизації відносять і наявність певних культурних умов, насамперед щодо поширення цінностей, орієнтованих на особистість та індивідуальність, а також на раціональне та деміфологізоване світосприйняття.

Демократизація кінця ХХ століття дала, як відомо, підставу Ф. Фукуяме говорити про кінець історії в тому сенсі, що в історичному плані людство вже зробило свій вибір на користь загальної моделі демократії. І хоча його стаття неодноразово піддавалася критиці, проте саме теза про процес демократизації як загальної тенденції оспоровалася найменше. Більшою мірою спірним було розуміння розвитку як уніфікації за західним варіантом [2].

Слід підкреслити, що демократизація перестала бути якимось однозначним і лінійним поступальним процесом, тим паче простим за структурою. З особливою виразністю це виявилось внаслідок останньої «хвилі» демократизації, коли, на думку вчених, почали утворюватися «неліберальні» демократії, «гібридні» режими, «імітаційні» демократії, «віртуальні» демократії. Тобто утворилося багато образів перехідної демократії. Суть полягає в тому, що демократичні інститути та процедури в низці держав використовуються більшою мірою як зовнішня форма, що часом служить ще й для прикриття недемократичних за своєю суттю механізмів реалізації влади.

У новому столітті та тисячолітті особливий інтерес для дослідження становить такий конструкт як «електронна демократія». За ним стоїть багато реальних суттєвих змін. Аналізуючи еволюцію цього феномена, відзначають кілька ключових аспектів. Усі вони пов'язані з розширенням можливостей політичної участі завдяки розповсюдженню електронних засобів.

Що стосується безпосередньо самого терміна «електронна демократія» (electronic democracy, e-democracy), то він вперше з'явився в США та Великій Британії і досить швидко став загальноживаним у багатьох країнах світу. У широкому сенсі він, як правило, означає можливість залучення громадян до більш активної участі у справах суспільства за допомогою використання комп'ютерних, а також аналогічних пристроїв і мереж телекомунікацій. Як вважається, словосполучення «електронна демократія» найчастіше

використовується у тих випадках, коли йдеться про імплікації комп'ютерних технологій для організації політичного процесу. У вузькому сенсі термін має на увазі більш інструментальні можливості: використання громадянами інформаційних, а також телекомунікаційних технологій для участі в конституційно схвалених діях та управлінні справами держави та місцевих спільнот.

Можна розглядати впровадження елементів демократичного устрою з використанням передових Інтернет-технологій як чергову, причому загальну, хвилю демократизації. Технічні та соціальні нововведення на рівні окремих груп і структур можливі і вже застосовуються в багатьох країнах, причому більш менш синхронно. Висловлюється думка, що Інтернет як інструмент корінної модернізації суспільної та державної структури може дозволити «новим демократіям» здійснити ривок у процесі модернізації. Ця думка цілком обґрунтована. Політичні та економічні наслідки впровадження Інтернет-технологій та мереж у діючу модель демократії можуть значно змінити її у бік «демократії участі». Таким чином, загальна головна тенденція полягає в тому, що перехід до постіндустріального суспільства, для якого характерні різноманітність інтересів і цінностей різних соціальних груп та організацій, збільшення міжособистісної довіри, раціонального ставлення до влади, а також бурхливий розвиток інформаційних технологій ведуть до трансформації політичних інститутів демократії.

Інший, дуже близький до розглянутого, підхід, який отримав назву «постдемократія», обґрунтував професор соціології Уорікського університету (Великобританія) К. Крауч [1], який стверджує, що загальною тенденцією є загальна приватизація влади, використання держави на користь корпорацій і, як наслідок, завершення епохи представницької демократії. «Постдемократію» він визначив як систему, в якій політики все більше замикаються у своєму власному світі, підтримуючи зв'язок із суспільством за допомогою маніюлятивних технік, що базуються на рекламі та маркетингових дослідженнях. Це теж демократія, але демократія для корпорацій, що перетворюються на справжніх правителів, демократія для меншості.

Висновки. Таким чином, в умовах, коли сам поступальний розвиток суспільства здатний трансформувати його демократичні інститути у зазначених Ч. Тіллі та К. Краучем ймовірних напрямках, на наш погляд, ще більш важливим стає збереження та розвиток справжніх принципів демократії. Сучасна демократія та передове управління припускають наявність: високого рівня економічного розвитку; плюралістичних традицій політичної участі та управління; згода суспільства щодо таких базових цінностей, як права людини, права політичної меншини, право власності та ін.; орі-

ентація значної частини населення на активну політичну участь (починаючи з такої форми, як вибори); широке та ефективно використання політико-комунікативних технологій на користь розвитку демократичних інститутів.

Отже, сучасні демократії успадковують багато традицій реальних історичних демократій, а сучасні теорії демократії – багато ключових ідей класичних теорій демократії, однак і ті й інші вже мають значні відмінності від своїх попередників. Сучасні теорії мають як недоліки, так і значні плюси, які при їх обліку в практиці дозволяють просуватися вперед у демократичному розвитку.

Разом з тим сучасні теорії демократії (зокрема «плюралистическая», «партисипаторна» і навіть «електронна») опиняючись перед багатьма викликами, проходять перевірку і на спроможність. Демократичний розвиток – процес нелінійний та неоднозначний. Трансформація політичних інститутів демократії може йти як у бік формування нової якості зв'язків, що забезпечують дедалі більший розвиток дійсної «демократії участі», так і у бік відходу від демократії. Тому реальність така, що еволюція сучасних теорій демократії пов'язана з розумінням взаємозв'язку між ускладненням політичного простору (активний розвиток інформаційного, держфінансового та інших субполітичних просторів), можливістю появи та функціонування сучасних інститутів з нейтралізації «нових» викликів, загроз для мінімізації їх негативних наслідків та ростом обсягу/розуміння прав і свобод, що в одних країнах веде до ситуації дедемократизації, а в інших до трансформації сучасного суспільства в суспільство «пост-демократії».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Crouch C. Post-democracy. Cambridge: Polity Press. 2004. 144 p.
2. Rustow, D. A. Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model. *Comparative Politics*, vol. 2, no. 3, 1970, pp. 337-363.
3. Rousseau, J-J. A treatise on the social compact: or the principles of politic law. London: printed for T. Becket and P. A. de Hondt, 1764.
4. Schumpeter J. A. Capitalism, Socialism, and Democracy. New York: Harper and Brothers. 1942
5. Bell D. The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties : with «The Resumption of History in the New Century». Cambridge: Harvard University Press, 2000. 540 p.

6. Dahl, R.A. Democracy and its critics. New Haven and London: Yale University Press, 1989. 397 p.

7. Huntington S. P. The Change to Change: Modernization, Development, and Politics. *Comparative Modernization: A Reader* by C. Black. N.-Y.: Free Press, 1976. P. 25-61.

8. Huntington, S. The third wave: democratization in the Tate twentieth century. Norman: University of Oklahoma Press, 1991. 366 p.

9. Lipset, S. Political Man. Garden City. N.Y.: Doubleday. 1960.

10. Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives. Ed. by G. O'Donnell, P. Schmitter, and L. Whitehead. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986. 208 p.

11. Truman David B. The Governmental Process. Political Interests and Public Opinion. NY: Knopf, 1971. 246 p.

REFERENCES:

1. Crouch C. (2004) Post-democracy. Cambridge: Polity Press. 144 p. [in English]
2. Rustow, D. A. (1970) Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model. *Comparative Politics*, vol. 2, no. 3, pp. 337-363. [in English]
3. Rousseau, J-J. (1764) A treatise on the social compact: or the principles of politic law. London: printed for T. Becket and P. A. de Hondt. [in English]
4. Schumpeter J. A. (1942) Capitalism, Socialism, and Democracy. New York: Harper and Brothers. [in English]
5. Bell D. (2000) The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties : with «The Resumption of History in the New Century». Cambridge: Harvard University Press, 540 p. [in English]
6. Dahl, R.A. (1989) Democracy and its critics. New Haven and London: Yale University Press, 397 p. [in English]
7. Huntington S. P. (1976) The Change to Change: Modernization, Development, and Politics. *Comparative Modernization: A Reader* by C. Black. N.-Y.: Free Press, P. 25-61. [in English]
8. Huntington, S. (1991) The third wave: democratization in the Tate twentieth century. Norman: University of Oklahoma Press, 366 p. [in English]
9. Lipset, S. (1960) Political Man. Garden City. N.Y.: Doubleday [in English]
10. Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives. Ed. by G. O'Donnell, P. Schmitter, and L. Whitehead. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986. 208 p. [in English]
11. Truman David B. (1971) The Governmental Process. Political Interests and Public Opinion. NY: Knopf, 246 p. [in English]

Theoretical approaches to democracy in the modern context: a comparative perspective

Kunyskyi Mykola Prokopovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophical and Political Sciences
Cherkasy State University of Technology
Shevchenko Boulevard, 460,
Cherkasy, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0715-649X

Chornobai Oleksandr
Volodymyrovych

Cherkasy Research Expert
the Forensic Center
of the Ministry of Internal Affairs
of Ukraine
Pasterivska str., 104, Cherkasy, Ukraine
ORCID: 0009-0005-2190-7335

Political modernization, that is, a qualitative renewal of political structures, relations, institutions, and practices, is a process that ensures progressive development, which is especially important for transitional societies. Ideally, it is woven into the fabric of political democratization. In this case, political institutions, political activities and relations, the entire political process on the basis of democratic values receive an orientation to the identification and timely resolution of contradictions, to the search for forces and means that ensure the implementation of innovations that meet the pressing needs of society. There is experience of political modernization in developed countries, which other modern states, including Ukraine, are trying to apply as a conceptual model.

The article describes the patterns of evolution of modern theories of democracy, and offers a comparative analysis of them. In modern theories of democracy, both shortcomings and significant advantages are noted, which, if they are taken into account in practice, make it possible to move forward in democratic development. Democratic development is a non-linear and ambiguous process. The transformation of the political institutions of democracy can go both towards the formation of a new quality of connections that ensure the ever greater development of "participatory democracy", and towards a departure from the norms of democracy. The evolution of modern theories of democracy is connected with the understanding of the relationship between the complication of the political space, the possibility of the emergence of modern institutions to neutralize "new" challenges and threats to minimize their negative consequences, and the growth of the scope/ understanding of rights and freedoms, which in some countries leads to the situation dedemocratization And in a number of other countries, to the transformation of modern society into a "post-democracy" society.

It is important to note that properly configured democratic processes can contribute to a more stable, fair and peaceful solution to problems in the country, particularly in the current conditions in Ukraine.

Key words: *democracy, people's power, the concept of democracy, post-democracy, politics.*